

تحلیل مسایل خودکفایی محصول راهبردی گندم به روش تحلیل سیستمی نرم

چکیده

امروزه با مطرح شدن الگوی اقتصاد مقاومتی، خودکفایی به یکی از مباحث مهم و راهبردی در سیاست‌گذاری کلان کشور تبدیل شده است. به خصوص، خودکفایی در تولیدات کشاورزی از جمله سرفصل‌های مهم در بحث خودکفایی و اقتصاد مقاومتی است. از طرفی، محصول راهبردی گندم، علاوه بر تأمین نیازهای غذایی کشور، در سایر ابعاد سیاسی و اجتماعی نیز همواره مورد توجه بوده است. بنابراین، این مقاله به هدف شناخت دیدگاه ذی‌نفعان تولید گندم در راستای تحقق اقتصاد مقاومتی می‌پردازد. از آنجایی که خودکفایی در تولید گندم یک مسئله پیچیده، پویا و نیمه‌ساختار یافته بوده و سیستم‌های انسانی نیز در آن دخیل است، لذا با تکنیک‌های کمی و سخت قابل مدل‌سازی و حل نمی‌باشد و از طرفی، مواجهه با چنین مسائلی که ذی‌نفعان مختلف دیدگاه‌های متفاوتی نسبت به آن دارند، برای تحلیل این مسئله از روش‌شناسی سیستم‌های نرم استفاده شده است. جامعه آماری این تحقیق مدیران ارشد وزارت جهاد کشاورزی و کارشناسان آموزش و ترویج کشاورزی در همان وزارتخانه و کشاورزان گندم‌کار استان تهران است که تعداد ۲۲ نفر از آنان به طور هدفمند به عنوان نمونه انتخاب شده‌اند. برای گردآوری داده‌ها از روش گروه‌های کانونی استفاده شده است. هم‌چنین برای تحلیل یافته‌ها از ابزارهایی چون تصاویر غنی، فرمول PQR، مدل CATWOE، جداول مقایسه‌ای شرایط کنونی با شرایط مطلوب استفاده شده است. در نهایت، راه‌حل‌هایی برای توسعه سیستم به صورت طبقه‌بندی شده ارائه شده که شامل ایجاد تغییر در ساختار، فرآیندها و نگرش‌هاست، به طوری که از لحاظ منطقی دارای مطلوبیت و از لحاظ فرهنگی نیز دارای امکان‌پذیری هستند.

واژگان کلیدی: خودکفایی، اقتصاد مقاومتی، روش‌شناسی سیستم‌های نرم، تعریف ریشه‌ای، خودکفایی در تولید گندم.

Analyzing the problems of Self-Sufficiency of Wheat as a strategic product by Soft Systems Analysis Methodology

Abstract

Self-sufficiency has become one of the important and strategic issues in macro policy making and policy making with the advent of a resilient economy model introduced by the supreme leader, today. Self-sufficiency in agricultural production is one of the main topics in resilience economics. Strategic wheat product has always been considered in addition to supplying food needs of the country in other political and social dimensions. Since self-sufficiency issues in wheat production have been found to be complex, dynamic and unstructured, and human systems are involved, they can not be modeled and solved with hard and hard techniques. This research is an applied research, and because the soft-ware system is trying to discover the intentions and ensure an adequate agreement among the factions, it will lead to self-sufficiency in the production of wheat; therefore, the focus group method has been used to collect data. The statistical population of this research is senior managers of Ministry of Jihad-e-Agriculture and experts in agricultural education and promotion at the same ministry and wheat farmers in Tehran province. Samples of 22 were selected. Also, for analyzing the findings of this study, tools such as enriched images, PQR formula, CATWOE formula, comparative tables of current conditions with favorable conditions have been used. Finally, solutions for the development of the system are presented in a structured way, which involves creating changes in structure, processes, and attitudes, so that they are logically feasible and culturally feasible.

Key words: Self-sufficiency, Resistance Economics, Soft Systems Methodology, Root Definition, Self-Sufficiency in Wheat Production.

یکی از مهمترین آرمان‌های انقلاب اسلامی ایران، موضوع استقلال است. هدف از مفهوم استقلال در انقلاب اسلامی ایران، صرفاً در یک بُعد سیاسی نیست؛ بلکه اشاره به استقلال در تمامی زمینه‌های سیاسی، اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی و غیره دارد. از عمده‌ترین ابعاد استقلال، استقلال و خودکفایی در زمینه تولیدات کشاورزی به ویژه در محصولات راهبردی همچون گندم است. در واقع، زیربنای توسعه‌یافتگی یک جامعه، توسعه کشاورزی است. تا زمانی که جامعه‌ای نتواند محصولات کشاورزی خود را تولید نماید و به مرز خودکفایی نرساند، نمی‌تواند در سایر عرصه‌ها صحبت از رشد و توسعه‌یافتگی نماید. چارچوبی که ما را به سمت خودکفایی در کشاورزی رهنمود می‌سازد، اقتصاد مقاومتی است.

نقطه شروع اقتصاد مقاومتی، سیاست‌گذاری برای اصلاح الگوی مصرف است. مصرف، تولید را جهت می‌دهد و این دو در کنار هم، جهت سرمایه‌گذاری را مشخص می‌کنند. رونق تولید داخلی و کاستن از وارداتی که می‌تواند به افول و کم‌رونقی و توقف واحدهای تولیدی داخلی منجر شود، استقلال اقتصادی، قطع وابستگی به خارج، ارتقای تکنولوژی در سطح کلان‌تر شکل می‌گیرد. البته باید به گونه‌ای عمل کرد که اقتصاد مقاومتی به معنای تحمیل فشار به مردم نباشد. افزایش بهره‌وری در تولید، کاهش قیمت تمام شده تولیدات، کیفیت بهتر و خدمات بیشتر در رقابت با تولیدات خارجی و کاهش واردات، حمایت از تولید ملی به ویژه تولیدات استراتژیک (بحرینی و همکاران، ۱۳۹۲)

در یک تعریف کلی، خودکفایی یعنی میزان تولیدات داخلی به اندازه‌ای باشد که کشور را از واردات کالای مشابه بی‌نیاز سازد. در واقع باید حجم تولیدات داخلی برای نیاز داخلی کفایت کند و کشور را از وابستگی برهاند. البته بی‌نیاز شدن کشور از واردات نباید مقطعی و کوتاه‌مدت باشد، بلکه برنامه‌ریزی‌ها باید با هدف رسیدن به خودکفایی پایدار باشد (ازرقی، ۱۳۹۳)

با توجه به ابلاغ سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی توسط مقام معظم رهبری، این سیاست‌ها به عنوان مهم‌ترین سند اقتصادی نظام و کشور محسوب و از آن به عنوان سند بالادستی در تصمیم‌گیری‌ها، تدوین لوایح بودجه و برنامه‌های توسعه پنج‌ساله از جمله برنامه ششم یاد می‌شود و باید محور و در رأس برنامه‌های کشور باشد. لذا قوانین و سیاست‌های ابلاغی را می‌توان به این شکل دسته‌بندی نمود که بندهای دوم و هفتم سیاست‌های کلی مربوط به کشاورزی ابلاغی مقام معظم رهبری؛ که بند دوم اشاره به "تأمین امنیت غذایی با تکیه بر تولید از منابع داخلی و نیل به خودکفایی در محصولات اساسی، ارتقاء سطح سلامت مواد غذایی تا استاندارد جهانی، اصلاح و بهینه نمودن الگوی مصرف و حمایت مؤثر از تولید و صادرات در محصولات دارای مزیت‌های نسبی و ایجاد مزیت‌های جدید (از جمله هدفمند نمودن یارانه‌ها در جهت تولید و صادرات)" دارد. همچنین بند هفتم اشاره به "حمایت مؤثر از سامان‌دهی فرآیند تولید و اصلاح نظام بازار محصولات کشاورزی با هدف بهبود رابطه مبادله بخش با سایر بخش‌ها، افزایش بهره‌وری، کاهش هزینه‌های تولید، رعایت قیمت تمام شده محصولات اساسی، تأمین درآمد تولیدکنندگان و منافع مصرف‌کنندگان و بهبود کیفیت مواد و فرآورده‌های غذایی" دارد (بند هفت سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی ابلاغی مقام معظم رهبری، مصوب ۹۲/۱۱/۲۹).

در پژوهشی که توسط قالیباف و حسینی (۱۳۹۳) صورت گرفته است، مقدار تولید و مصرف گندم کشور با استفاده از مدل آریما ۱ تا سال ۱۴۰۰ شمسی پیش‌بینی شده است. در این مطالعه، به منظور تخمین مدل آریما،

^۱ . ARIMA

به بررسی ایستایی سری‌های زمانی تولید و مصرف گندم پرداخته شده است. با توجه به مدل‌های تخمین زده شده، تولید و مصرف گندم بین سال‌های ۱۳۹۲ تا ۱۴۰۰ پیش‌بینی شد. نتایج این پیش‌بینی، با ضریب اطمینان ۹۵ درصد برای تولید و مصرف پیش‌بینی شده و نرخ تولید و مصرف گندم در هر سال در جدول ۱-نمیان است.

جدول ۱- پیش‌بینی تولید و مصرف گندم در ایران با استفاده از مدل آریما (قالبیاف و حسینی، ۱۳۹۳؛ ۱۵۵)

سال	پیش‌بینی مصرف	انحراف معیار	نرخ رشد
۱۳۹۲	۱۵۹۲۷۵۷۲	۱۱۴۶۱۳۳	-۰/۵
۱۳۹۳	۱۵۸۱۰۳۵۰	۱۱۴۸۱۰۱	-۰/۷
۱۳۹۴	۱۶۰۴۲۷۸۰	۱۲۶۷۹۳۹	۱/۵
۱۳۹۵	۱۶۲۷۵۲۱۱	۱۳۸۲۰۰۶	۱/۴
۱۳۹۶	۱۶۵۰۷۶۴۱	۱۴۹۱۶۲۸	۱/۴
۱۳۹۷	۱۶۷۴۰۰۷۱	۱۵۹۷۷۱۹	۱/۴
۱۳۹۸	۱۶۹۷۲۵۰۲	۱۷۰۰۹۴۰	۱/۴
۱۳۹۹	۱۷۴۳۷۳۶۳	۱۸۰۱۷۸۵	۱/۴
۱۴۰۰	۱۷۴۳۷۳۶۳	۱۹۰۰۶۳۲	۱/۴
متوسط	۱۶۴۹۲۹۷۸	-	۱
سال	پیش‌بینی تولید	انحراف معیار	نرخ رشد
۱۳۹۲	۱۳۹۷۱۳۸۱	۱۶۳۲۵۹۴	۱/۷۰٪
۱۳۹۳	۱۴۲۰۶۷۷۰	۱۶۳۵۹۶۴	۱/۷۰٪
۱۳۹۴	۱۴۴۴۲۱۵۸	۱۶۳۹۴۴۵	۱/۷۰٪
۱۳۹۵	۱۴۶۷۷۵۴۶	۱۶۴۳۰۳۶	۱/۶۰٪
۱۳۹۶	۱۴۹۱۲۹۳۴	۱۶۴۶۷۳۶	۱/۶۰٪
۱۳۹۷	۱۵۱۴۸۳۲۳	۱۶۵۰۵۴۵	۱/۶۰٪
۱۳۹۸	۱۵۳۸۳۷۱۱	۱۶۵۴۴۶۱	۱/۶۰٪
۱۳۹۹	۱۵۶۱۹۰۹۹	۱۶۵۸۴۸۴	۱/۵۰٪
۱۴۰۰	۱۵۸۵۴۴۸۷	۱۶۶۲۶۱۴	۱/۵۰٪
متوسط	۱۴۷۹۵۲۴۰	-	۱/۶۰٪

بر اساس نتایج پیش‌بینی تولید گندم توسط مدل آریما، تولید گندم با میانگین نرخ رشد ۱/۶ درصد در سال به پانزده میلیون و هشتصد هزار تن و مصرف گندم با میانگین نرخ رشد ۱ درصد در سال به پانزده میلیون و هشتصد هزار تن و مصرف گندم با میانگین نرخ رشد ۱ درصد در سال به حدود هفده میلیون و چهارصد هزار تن تا سال ۱۴۰۰ خواهد رسید که پیش‌بینی‌ها روند افزایشی تولید و مصرف گندم را نشان می‌دهند، با این تفاوت که نیاز مصرفی کشور تا سال هدف به صورت میانگین یک میلیون و هفتصد هزار تن بیشتر از مقدار تولید کشور است. حال اگر، خودکفایی در تولید این محصول را هدف قرار دهیم، به این معناست که باید تمام گندم مورد نیاز (۱۷/۴ میلیون تن) در داخل کشور تولید شود (قالبیاف و حسینی، ۱۳۹۳؛ ۱۵۵).

اما آنچه از تولید گندم در سال‌های اخیر نتیجه‌گیری می‌شود این است که خودکفایی در تولید گندم کشورمان پایدار نبوده است و به همین دلیل شاهد نوسانات تولید در این محصول از سالی به سال دیگر هستیم. خودکفایی منوط به پایدار بودن است و نوسان و کاهش تولید در شرایط مختلف را نمی‌توان خودکفایی دانست و تا زمانی که سیاست‌ها منطبق بر واقعیت‌های موجود و توان اکولوژیک سرزمین نباشد، برنامه‌های خودکفایی محکوم به شکست است (همان، ۱۵۹).

از این‌رو در این مطالعه به دنبال آن هستیم که به بررسی مسایل مربوط به خودکفایی گندم با استفاده از روش تحلیل سیستمی نرم^۱ (SSM) پردازیم و علاوه بر پاسخ به سؤال اصلی "جناح‌های فکری تولیدات کشاورزی (مدیران، کارشناسان ترویج و کشاورزان) در تحقق اقتصاد مقاومتی (خودکفایی گندم) دارای چه دیدگاه‌هایی هستند؟" به سؤالات فرعی زیر نیز پاسخ دهیم:

- برداشت‌های متفاوت ذینفعان از موضوع خودکفایی در تولید گندم چیست؟
- برای تحقق خودکفایی گندم در راستای اقتصاد مقاومتی چه الگوی مفهومی را می‌توان استخراج نمود؟
- چه راه‌هایی برای بهبود مسائل خودکفایی گندم جهت تحقق اقتصادمقاومتی می‌توان براساس SSM ارائه کرد؟

مروری بر مبانی نظری و پیشینه پژوهش

از آنجایی که با توجه به اهداف این پژوهش، محقق علاقه‌مند است مسایل مربوط به خودکفایی گندم را بررسی نماید و از طرفی، خودکفایی در تولید گندم یک مسئله پیچیده، پویا و غیرساختاریافته است و سیستم‌های انسانی در آن دخیل هستند، به همین دلیل، از روش‌شناسی سیستم‌های نرم برای تحلیل این مسئله استفاده شده است؛ بنابراین، محقق تنها با بررسی ادبیات مربوط به اقتصاد مقاومتی و خودکفایی در تولید گندم سعی می‌کند تا بر جنبه تئوریک موضوع تسلط یابد تا به این ترتیب اجازه ندهد، نگرش خاصی شرایط مسئله و نتیجه تحقیق را تحت تأثیر قرار دهد.

در واقع، محقق با مطالعه نظریه‌ها، دیدگاه‌ها، مدل‌ها و روش‌های مربوطه در زمینه خودکفایی گندم و با آگاهی یافتن بر تمامی جنبه‌ها و ابعاد موضوع، به بررسی موقعیت واقعی مسئله می‌پردازد؛ زیرا در روش‌شناسی سیستم‌های نرم محقق در تلاش است، ابتدا موقعیت واقعی مسئله را بدون آنکه ذهنیت خاصی موضوع مسئله را تحت تأثیر قرار دهد، شناسایی نماید؛ سپس با کشف مقاصد و تضمین توافق کافی در بین مقاصد ذی‌نفع‌ها در سازمان، عملکرد را بهبود دهد. با این اوصاف، در ادامه، به مرور مبانی نظری اقتصاد مقاومتی، خودکفایی و خودکفایی گندم می‌پردازیم.

اقتصاد مقاومتی

در ادبیات اقتصادی جهان، اقتصاد مقاومتی مفهومی جدید است؛ اگر چه کمتر بر آن تأکید شده است. با این وجود اصطلاحات و نظریه‌هایی را می‌توان ذکر نمود که نزدیکی و شباهت با آن دارند. نظریه "فقریت اقتصادی"^۲ بریگالیو^۳ از جمله آنهاست. بریگالیو بیان می‌دارد که اصطلاح فقریت اقتصادی به دو مفهوم به کار می‌رود؛ اول، توانایی اقتصاد برای بهبود سریع از شوک‌های اقتصادی تخریب‌کننده خارجی. دوم، توانایی اقتصاد برای ایستادگی در برابر آثار این شوک‌ها (بریگالیو، ۲۰۱۱).

در ایران نیز آثار کمی به تبیین اقتصاد مقاومتی پرداخته‌اند و فقط در سال‌های اخیر پس از در دستور کار قرار گرفتن اقتصاد مقاومتی مقالاتی راجع به آن نوشته شده است؛ با این حال ادبیات موجود کماکان ناکافی است و لازم است نظریه اقتصاد مقاومتی بیشتر و به صورت علمی تبیین و جرح و تعدیل گردد. از جمله پژوهش‌هایی که به این موضوع پرداخته‌اند می‌توان به موارد زیر اشاره کرد :

^۱ . soft system methodology (SSM)

^۲ . Economic Resilience

^۳ . Brigglio

سیف (۱۳۹۱) در مقاله "الگوی پیشنهادی اقتصاد مقاومتی جمهوری اسلامی ایران مبتنی بر دیدگاه مقام معظم رهبری" چنین بیان می‌کند؛ در موضوع اقتصاد مقاومتی تعبیر متنوع و متفاوتی در ادبیات اقتصادی رایج شده است. تعبیری که معنای اصطلاحی (و نه لغوی) آن را به تعریف مقام معظم رهبری نزدیک می‌کند. این پژوهش به ادبیات فنریت اقتصادی پرداخته و الگوی مربوط را (فنریت اقتصادی) مورد بحث نظری قرار داده است. همچنین، سیف در ادامه مقاله، راهبردهای چهارگانه مقابله، خنثی‌سازی، جذب و ترمیم و پخش و تضعیف منطبق بر مسئله تحریم اقتصادی غرب را تشریح و مصادیق آنها را معرفی کرده است.

هدف اقتصاد مقاومتی بازسازی و احیای اقتصاد ملی است. این نوع اقتصاد، مردمی است و از ظرفیت‌های مردم و نخبگان در آن استفاده می‌شود، ضمن اینکه از دانش فنی دنیا هم در آن استفاده می‌شود (رضایی، ۱۳۹۱). اقتصاد مقاومتی؛ یعنی اقتصادی که با توجه به همه قوت‌ها و ضعف‌های داخلی و خارجی و تهدیدها و فرصت‌های بیرونی سناریوسازی می‌کند و برای هر شرایطی برنامه دارد و محیط‌ساز است و درون و برون را به خوبی می‌شناسد و برای تغییرات واکنش مناسبی دارد (حسین‌زاده بحرینی، ۱۳۹۲). چهار راهبرد کنترل، مهار، کم‌اثر و در نهایت بی‌اثرسازی تهدیدها در فرآیند اقتصاد مقاومتی باید مورد توجه قرار گیرد (خوش‌چهره، ۱۳۹۱). بنابراین، می‌توان گفت اقتصاد مقاومتی، یک رویکرد علمی مطرح در سطح بین‌المللی است که با در نظر گرفتن نقاط قوت و پتانسیل‌های درونی، به دنبال خنثی‌سازی و استفاده بهینه از فرصت‌های ایجاد شده از تهدیدهای خارجی است.

خودکفایی

در یک تعریف کلی، خودکفایی یعنی "میزان تولیدات داخلی به اندازه‌ای باشد که کشور را از واردات کالای مشابه بی‌نیاز سازد." در واقع، باید حجم تولیدات داخلی برای تأمین نیاز داخلی کفایت کند و کشور را از وابستگی برهاند. البته بی‌نیاز شدن کشور از واردات نباید مقطعی و کوتاه‌مدت باشد؛ بلکه برنامه‌ریزی‌ها باید با هدف رسیدن به خودکفایی پایدار باشند. برای تعریف دقیق خودکفایی باید به دو نکته باید توجه داشت. اول توجه به نهاده‌های مورد نیاز برای تولید و دوم، تأثیر برنامه‌های تولید بر سایر بخش‌ها است. برای رسیدن به خودکفایی پایدار در تولید، خودکفایی در تأمین نهاده‌های به‌کار رفته نیز باید برقرار باشد؛ چرا که در غیر این صورت، نبود و یا کمبود هر یک از نهاده‌ها منجر به کاهش میزان تولیدات داخلی خواهد شد. به طور کلی لازم است خودکفایی در طول زنجیره تولید دیده شود. نکته دومی که در تعریف خودکفایی باید مورد توجه قرار گیرد، تأثیر برنامه‌های خودکفایی بر سایر بخش‌های اقتصادی، به خصوص منابع محدود و تولید دیگر محصولات کشاورزی است؛ یعنی برنامه‌ریزی برای رسیدن به خودکفایی در تأمین یک محصول باید بر اساس استفاده بهینه از منابع محدود صورت بگیرد. به عنوان مثال، خودکفایی در تولید گندم، اگر به قیمت کاهش شدید منابع آبی صورت گیرد، در واقع خود یک تهدید جدی برای امنیت غذایی است (ارزقی، ۱۳۹۳؛ ۱۳).

شکل‌گیری سیاست خودکفایی در ایران را باید در پاسخ به بی‌اعتمادی به محیط بین‌المللی برای تأمین نیازهای اساسی کشور جستجو کرد که بعد از انقلاب اسلامی به صورت جدی پیگیری شد. به نظر می‌رسد این سیاست در حوزه‌های مختلف، برون‌دادهای متفاوتی (مثبت و منفی) داشته است. این سیاست در بخش کشاورزی به ویژه محصولات راهبردی غذایی نیز در مواجهه با مخاطرات تهدیدکننده امنیت غذایی کشور پیگیری شد (قالیباف و حسینی، ۱۳۹۳).

خودکفایی، مقوله‌ای است که در علم مدیریتی امروزین، برخورداری موضوعی از چنین ویژگی به مفهوم آرمان و ارزش‌های آن نظام تلقی گردیده و دیگر بحث چرایی آن مطرح نبوده و مدل باید قابلیت عملیاتی شدن آن را

بیابد. از قضا جهاد برای این مهم مأموریت یافت، جهاد در صدد بر آمد که به این آرمان‌ها و ارزش‌ها جامه عمل بپوشاند و به اندازه وسع‌اش ادای تکلیف نماید. در ابعاد نظری بررسی‌ها مبین این است که علمای توسعه‌آنگاه که به تحلیل پیرامون مبحث توسعه می‌پردازند در توجه به استراتژی‌های درون‌زا و ضرورت این امر، به خودکفایی می‌رسند، کما اینکه در آثار متقدمین نیز این واژه تحت عنوان «خودبسایی» مورد توجه قرار گرفته است. در این نگرش، اساس تأمین و پاسخگویی به نیاز، استفاده از پتانسیل‌ها و منابع داخلی برای تولید است و در واقع، تقویت تولید ملی مبنا و ملاک می‌باشد، در راستای استقلال اقتصادی و نفی وابستگی، خودکفایی اجتناب‌ناپذیر می‌گردد و به لحاظ مطالعات تاریخی این مسیری بود که کشورهای صنعتی نیز در فرآیند مدرنیزه شدن طی کردند. (پالوج، سعیدنیا و جیران، ۱۳۹۴).

یکی از مهمترین بخش‌هایی که تأکید بر خودکفایی در خصوص آن مطرح است، خودکفایی در تولیدات کشاورزی است. به خصوص تولید گندم که یک کالای استراتژیک محسوب می‌شود؛ چرا که قوت غالب محسوب می‌شود و می‌تواند در فرآیند توسعه یک جامعه نقش به سزایی را ایفا کند. با توجه به این موضوع و اهداف این مطالعه که بررسی عوامل مؤثر بر خودکفایی در تولید گندم است، به مرور ادبیات خودکفایی گندم می‌پردازیم.

خودکفایی گندم

سیاست خودکفایی در تولید محصولات کشاورزی به ویژه محصولات راهبردی (از جمله گندم)، یکی از مهمترین دغدغه‌های مسئولان نظام جمهوری اسلامی ایران در چند دهه اخیر بوده است که در پاسخ به مخاطرات امنیت غذایی مورد توجه قرار گرفته است.

بانک جهانی در سال ۱۹۸۶، "امنیت غذایی" را دسترسی همه مردم به غذای کافی در هر زمانی برای بهره‌مندی از زندگی سالم و پویا تعریف کرد (مک‌موری و کرامر لبلانس^۱، ۱۹۹۸؛ ۴۹). این در حالی است که تاریخ روابط بین کشورها نشان می‌دهد، کشورهای قدرتمند در بیشتر موارد از مواد غذایی به عنوان حربه‌ای سیاسی علیه کشورهای جهان سوم بهره گرفته‌اند (والنستین^۲، ۱۹۷۹). همین موضوع پیگیری سیاست خودکفایی در تولید محصولات راهبردی کشاورزی را که ایده محوری مندرج در اشکال مختلف تئوری وابستگی است، برای بسیاری از کشورها (به ویژه کشورهای جهان سوم) مطلوب ساخت و بسیاری از کشورها را به خودکفایی در تأمین مواد غذایی تشویق کرد. خودکفایی در این مفهوم به نوعی زندگی پایدار گفته می‌شود که در آن، به غیر از آنچه توسط افراد بدنه خودکفا تولید می‌شود، به هیچ کمک خارجی، حمایت یا تعامل برای بقای شخصی و جمعی نیاز نباشد (البی و بونیارد^۳، ۱۹۸۰). از این رو، خودکفایی را می‌توان یک اصل با درجات مختلفی از سودمندی تصور کرد که میزان سودمندی آن به مرحله پیشرفت و توسعه اقتصادی، اجتماعی و سیاسی بستگی دارد (هان پارک^۴، ۱۹۸۴). در مجموع، می‌توان گفت که هدف خودکفایی، استقلال نسبی در تولید محصولات راهبردی است که گاهی ممکن است هدفی سیاسی باشد تا اقتصادی (جولایی و جیران، ۱۳۸۷).

در مباحث نظری مربوط به سیاست‌های کشاورزی، مبحث خودکفایی، جایگاه قوی و محکمی ندارد (موسوی، ۱۳۸۶؛ ۱۸). همچنین تعبیر خودکفایی در تولید گندم برای ایران، تبدیل شدن از یک واردکننده بزرگ به یک واردکننده جزء بوده است و با توجه به یافته‌های این مطالعه و نیز شرایط موجود، امکان صادرات این محصول کاملاً منتفی است. با وجود این، باید در سیاست‌هایی که اهداف خودکفایی را دنبال می‌کنند، به پایداری منابع و از جمله

^۱ . McMurry & Kramer-Leblanc

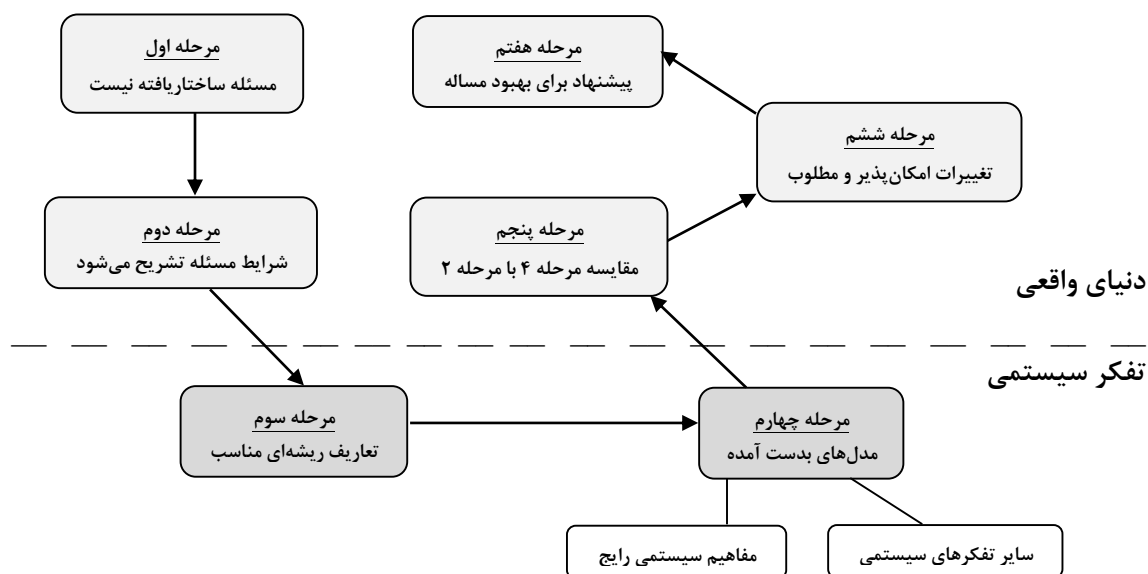
^۲ . Wallenstein,

^۳ . Allaby and Bunyard

^۴ . Han S. Park

مهم‌ترین آن‌ها، یعنی منابع آبی (سطحی و زیرزمینی) و همچنین توازن در الگوی کشت توجه خاص شود (فائو، ۲۰۱۱). برای ایران نیز با وجود تمام تلاش‌ها، نیاز داخلی به بازار خارجی این محصول هرگز قطع نخواهد شد؛ بنابراین، درمورد گندم نیز خودکفایی در بلندمدت باید به صورتی اصلاح شود که با کمترین فشار بر منابع، بتوان مزایای تجارت را نیز عاید کشور کرد که این سیاست با رویکرد جدید آب مجازی منطبق است. با توجه به وجود و افزایش تهدیدها و تحریم‌های اقتصادی و سیاسی بین‌المللی علیه ایران، اتکاء به بازار و تجارت جهانی به صورت عمده، آن هم در مورد گندم که اولویت اول سبد مصرفی خانوارهای عموماً کم درآمد ایرانی است، مقبولیت بالایی نمی‌یابد (قالیباف و همکاران، ۱۳۹۵؛ ۶۳).

بنابراین، با توجه به اهداف این پژوهش و از آنجایی که روش سیستمی نرم کلیه جوانب یک مسأله از قبیل شناخت، اهمیت، ریشه‌یابی و عوامل دخیل در تصمیم‌گیری را بررسی می‌نماید. لذا در این پژوهش به عنوان نقشه راه مورد استفاده قرار گرفته و طی هفت مرحله، مسائل وزارت جهاد کشاورزی را در تحقق اقتصاد مقاومتی به روش تحلیل محتوا مورد بررسی و تحلیل قرار می‌دهد. به طوری که در مرحله اول به موقعیت مسئله‌دار توجه می‌شود. مرحله دوم به تعریف موقعیت مسئله‌دار می‌پردازد. در مرحله سوم به تعاریف ریشه‌ای از سیستم پرداخته می‌شود. مرحله چهارم مدل‌های مفهومی را مطرح می‌کند. مرحله پنجم مقایسه مدل با جهان واقعی است. در مرحله ششم تعیین امکان‌پذیری و تغییرات مطلوب صورت می‌گیرد. نهایتاً مرحله هفتم اقدام برای بهبود موقعیت مسئله‌دار است (حجازی، ۱۳۹۱؛ ۱۲). شکل ۱-۱ این هفت مرحله را به عنوان نقشه راه این پژوهش نشان می‌دهد.

شکل ۱- مدل مفهومی تحقیق؛ روش‌شناسی هفت مرحله‌ای چکلند (جکسون، ۱۳۸۸)

روش‌شناسی پژوهش

پژوهش حاضر که با هدف تحلیل مسایل مربوط به خودکفایی گندم به منظور شناخت دیدگاه ذی‌نفعان تولیدات کشاورزی (گندم) در تحقق اقتصاد مقاومتی است، با استفاده از روش سیستمی نرم صورت می‌گیرد. با توجه به هدف مذکور روش اصلی این تحقیق، کاربردی است. از جهت شیوه تجزیه و تحلیل داده‌ها، این پژوهش توصیفی-تحلیلی می‌باشد که از روش تحلیل سیستمی نرم استفاده می‌شود. از جهت شیوه گردآوری اطلاعات

کتابخانه‌ای و اسنادی است و در نهایت از جهت هدف، کاربردی محسوب می‌شود. در ادامه، توضیح مختصری از روش‌شناسی پژوهش در این مطالعه ارائه می‌دهیم؛

مرحله یک و دو : کشف و دریافتن

در این مرحله باید از طریق مطالعه مستندات و مصاحبه با مدیران و کارشناسان اطلاعات اولیه در خصوص شرایط مسئله به دست آید. در واقع، ورود به یک موقعیت واقعی در ابتدا جهت درک و سپس ایجاد تغییر در راستای بهبود آن موقعیت، نیازمند چارچوب مشخصی در ذهن است. همان‌طور که در فصل دوم نیز اشاره شد، چهار روش برای شناخت موقعیت مسئله‌زا از آزمون‌های زیادی موفق بیرون آمده‌اند و به یک جزء عادی از روش‌شناسی سیستم‌های نرم تبدیل شده‌اند. در زبان روش‌شناسی سیستم‌های نرم آن چهار روش "ساخت تصاویر غنی شده" و انجام سه نوع بررسی به نام‌های "تحلیل یک، دو و سه" هستند. این تحلیل‌ها به ترتیب بر خود مداخله، تحلیل اجتماعی (از چه نوع فرهنگی است؟) و تحلیل سیاسی (چگونگی توزیع قدرت) متمرکز هستند (چکلند و پولتر، ۱۳۸۹؛ ۴۸).

۱- ساخت تصاویر غنی شده: تصاویر غنی شده ترسیم‌هایی کلان هستند که موجب می‌شوند تا تصویرهایی از ماهیت مسئله آن‌گونه که ادراک می‌شوند ارائه گردند تا در معرض دید همگان قرار گیرد. هیچ قاعده خاصی برای ترسیم این تصاویر وجود ندارد، به‌طوری که بعضی از آنها به شدت رسمی و بسیاری از آنها به سبک کارتونی ترسیم می‌شوند (جکسون، ۲۰۰۳؛ ۱۹۱).

۲- اجرای تحلیل یک (مداخله): تحلیل یک (مداخله) در صدد پرسش درباره چه کسانی دارای نقش «کارفرما» و «مجری» هستند؟ و چه کسانی را می‌توان در فهرست «صاحبان موضوع» قرار داد، است (چکلند و پولتر، ۱۳۸۹؛ ۵۳).

۳- اجرای تحلیل دو (اجتماعی): اگر بخواهیم شیوه انجام اقدامی که منجر به بهبود موقعیت تحت بررسی می‌شود را بیاموزیم؛ نه تنها تغییرات مد نظر برای «بهبود» باید مطلوب، بلکه باید از نظر فرهنگی نیز امکان‌پذیر باشند. روش‌شناسی سیستم‌های نرم در تحلیل دوم که در واقع تجزیه و تحلیل سیستم اجتماعی است، به نقش‌ها، هنجارها و ارزش‌ها نظر دارد (چکلند و پولتر، ۱۳۸۹؛ ۵۷-۵۹).

۴- اجرای تحلیل سه (سیاسی): در اجرای تحلیل سه (سیاسی) این سؤال مطرح می‌شود که قدرت در این موقعیت چگونه تبلور یافته است (چکلند و پولتر، ۱۳۸۹؛ ۶۱).

مرحله سه : استخراج تعاریف ریشه‌ای مربوط به سیستم

پس از استخراج نگرش‌های مختلفی که در مورد مسئله وجود دارد، باید به استخراج تعاریف ریشه‌ای^۱ (RD) پردازیم. تعریف ریشه‌ای بر اساس یافته‌های مراحل ۱ و ۲ به کار می‌رود. در روش‌شناسی سیستم‌های نرم فرمول PQR قالبی مناسب برای تعریف ریشه‌ای فراهم می‌آورد (چکلند و پولتر، ۱۳۸۹؛ ۶۶). همچنین از آنجا که تعریف ریشه‌ای باید تمام مشخصات ضروری یک سیستم را نیز در سؤالات در برگیرد. بنابراین برای تقویت تعریف ریشه‌ای و مشخص نمودن خصوصیات ضروری سیستم، نیاز است تا روش CATWOE را نیز پیاده نماییم (سیاوا و تان، ۲۰۰۵).

^۱ . Road Definition (RD)

مرحله چهار: استخراج مدل‌های مفهومی

در این مرحله، هر تعریف ریشه‌ای منجر به یک مدل مفهومی می‌شود.

مرحله پنج: مقایسه مدل‌های مفهومی با دنیای واقعی

هنگامی که به یک موقعیت مسئله‌زا وارد شدیم، تصاویر غنی شده آن را ترسیم و نسخه‌های اولیه تحلیل یک، دو و سه را اجرا می‌کنیم، ما به دنبال درکی روشن‌تر از موقعیت هستیم. این درک به کمک فهرستی از صاحبان احتمالی موضوع که از تحلیل یک به دست می‌آید، به ما کمک می‌کند تا درکی عمیق‌تر از موقعیت را به دست آورده و راه‌های انجام اقداماتی برای بهبود را یاد بگیریم. ساختن یک یا دو مدل موفق مربوط، موجب آمادگی برای آغاز بحثی ساختاریافته درباره موقعیت و چگونگی تغییر آن شده و در نهایت منجر به اقدامات لازم می‌شود. مدل‌ها به عنوان منبع سؤالاتی برای پرسش از موقعیت به بحث‌ها ساختار می‌دهند. این مرحله از SSM را عموماً به عنوان «مقایسه»^۱ بین موقعیت و مدل‌ها می‌نامند (چکلند و پولتر، ۱۳۸۹؛ ۷۶-۸۰).

مراحل شش و هفت: تعریف تغییرات مطلوب و امکان پذیر و انجام یک اقدام

در این پژوهش به لحاظ محدودیت‌های موجود صرفاً تغییرات پیشنهادی احصا شده و در عمل اقدامی برای انجام تغییرات مورد نظر صورت نگرفته است.

جمع‌آوری داده‌ها

با توجه به اهداف این مطالعه، روشی که در پژوهش حاضر برای گردآوری داده‌ها به کار رفته است، روش میدانی به عنوان روش مرسوم و قابل اتکا استفاده شده است. که طی آن با یک بررسی مقدماتی و مطالعه اولیه بر روی مبانی نظری، در خصوص موضوعات و مسایل مربوط به خودکفایی گندم در چند سال اخیر، اقدام به جمع‌آوری داده‌های مورد نیاز برای مصاحبه با استفاده از تشکیل گروه‌های کانونی شده است. همچنین برای بررسی پیشینه تحقیق و ادبیات تحقیق از مقالات، مجلات، گزارش‌های تحقیق و مدارک و اسناد موجود و نیز اینترنت استفاده شده است.

در این تحقیق به دنبال تحلیل مسایل مربوط به خودکفایی گندم با استفاده از روش‌شناسی سیستم‌های نرم هستیم. در این روش‌شناسی محقق در تلاش است با کشف مقاصد و تضمین توافق کافی در بین مقاصد ذی‌نفعان در سازمان، عملکرد را بهبود دهد. یکی از روش‌های گردآوری داده‌ها در تحقیق‌های کیفی روش گروه‌های کانونی^۲ (FGD) است.

جامعه و نمونه آماری

در جمع‌آوری اطلاعات اولیه، جامعه آماری تمامی ذی‌نفعان مرتبط در زمینه مسایل مربوط به خودکفایی گندم در وزارت جهاد کشاورزی (شامل مدیران ارشد وزارتخانه و کارشناسان ترویج کشاورزی) را تشکیل می‌داد. جهت شناسایی اولیه سیستم و استخراج دیدگاه‌ها و تعاریف اولیه، از مطالعات توصیفی تطبیقی و تکنیک‌های مطالعات کتابخانه‌ای و انجام مصاحبه‌های باز استفاده شد. همچنین جامعه آماری در مرحله دوم نمونه‌گیری شامل کلیه مدیران ارشد، کارشناسان بودند که می‌توانستند مسائل موجود در زمینه مسایل مربوط به خودکفایی گندم را موثکافانه تشریح نمایند.

^۱. comparison

^۲. focus group discussion (FGD)

در این مطالعه، از وزارت جهاد کشاورزی به عنوان یکی از جامعه آماری پژوهش، ۶ نفر از سطح معاونان ارشد وزارتخانه و نیز ۶ نفر از کارشناسان بخش ترویج کشاورزی با استفاده از روش نمونه‌گیری هدفمند به عنوان نمونه آماری پژوهش انتخاب شدند. به طوریکه در مجموع، ۱۲ نفر نمونه آماری این پژوهش را شامل می‌شد.

روایی و پایایی پژوهش

در این تحقیق، محقق با مطالعه پژوهش‌های مشابه، درگیر ساختن ذی‌نفعان موضوع و همچنین مشاوره با اساتید و خبرگان موضوع، به طراحی سؤالات مصاحبه‌ها و پرسشنامه‌ها مبادرت ورزید. همچنین در این تحقیق که اصلی‌ترین ابزار جمع‌آوری داده‌ها، مصاحبه‌های باز و نیمه‌ساخت‌یافته و همچنین برگزاری جلسات جمعی با هریک از گروه‌ها است، اجماع نظرات مشارکت‌کنندگان و توافق اعضای گروه‌ها پس از بحث و مذاکره بر روی موضوع در گروه‌های کانونی، به عنوان عامل پایایی مصاحبات و داده‌های جمع‌آوری شده محسوب می‌شد. بنابراین، در این مطالعه که اصلی‌ترین ابزار جمع‌آوری داده‌ها، استفاده از گروه‌های کانونی است، اجماع نظرات مشارکت‌کنندگان و توافق اساتید و خبرگان پس از بحث و مذاکره بر روی موضوع در گروه‌های کانونی، به عنوان عامل پایایی ویژگی‌ها و داده‌های جمع‌آوری شده محسوب می‌شوند.

تحلیل یافته‌ها

هدف اولیه این تحقیق تحلیل مسایل مربوط به خودکفایی گندم با استفاده از روش تحلیلی نرم است که به این منظور از روش‌شناسی سیستم‌های نرم استفاده شده است که نتیجه آن، ارائه تصمیمات مناسب برای تغییر و توسعه یک سیستم است. این مدل برای تحلیل مسایل مربوط به خودکفایی گندم استفاده خواهد شد، که در آن مسائل انتقال مربوط به خودکفایی گندم از نقطه‌نظر جناح‌های فکری مختلف مربوطه استخراج و تحلیل خواهد شد. در ادامه، به تشریح سیستم‌های نرم و مراحل هفتگانه‌ای را که مطابق روش سیستمی نرم برای این مطالعه به کار گرفته شده را تشریح می‌کنیم.

مرحله یک و دو: کشف و دریافتن

در ادامه به تشریح موارد ذکر شده در خصوص مسایل خودکفایی گندم به منظور کشف و دریافتن می‌پردازیم.

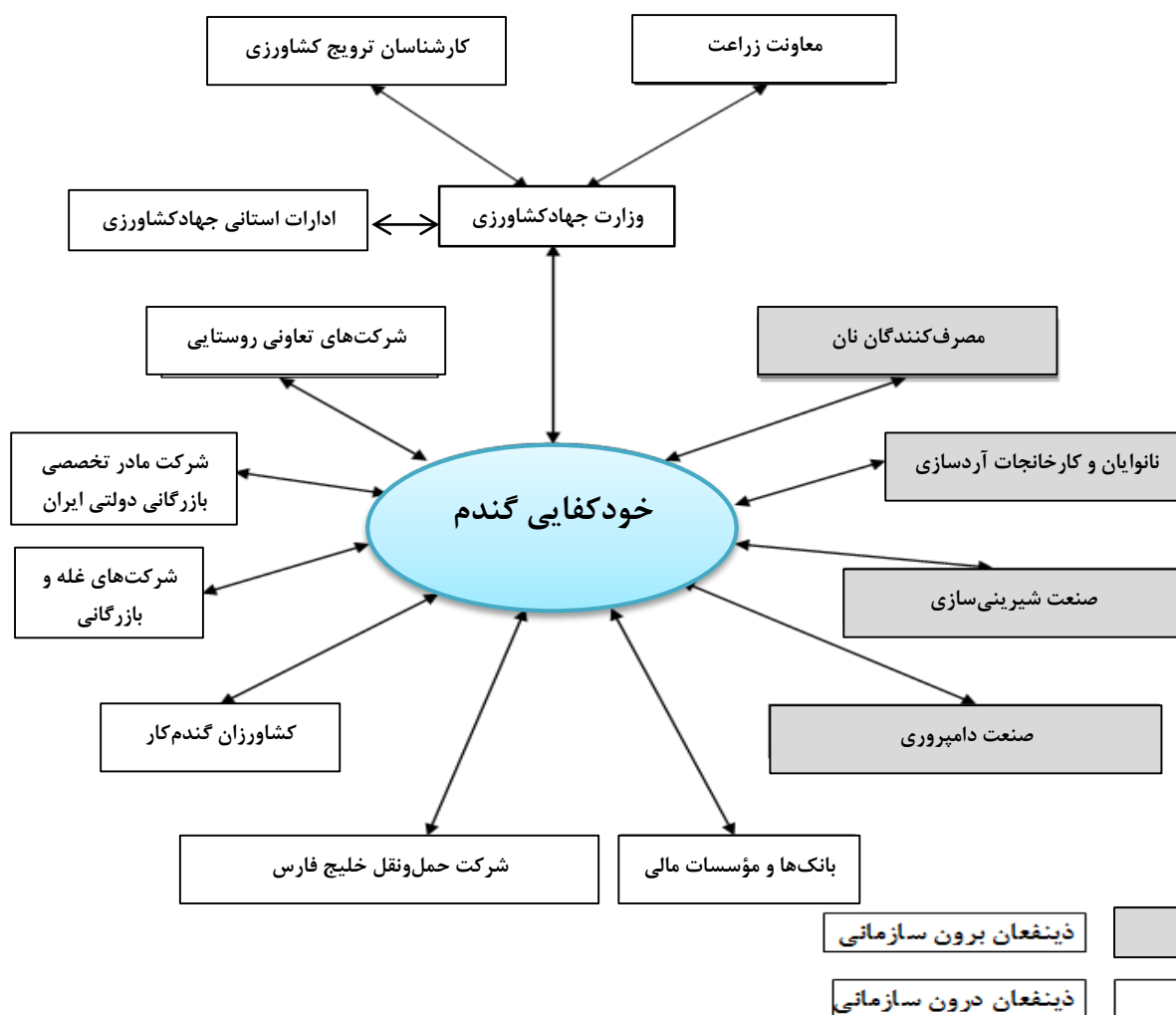
۱- ساخت تصاویر غنی شده

در ساخت تصاویر غنی شده هدف به‌طور غیررسمی دستیابی به عناصر اصلی، ساختارها و دیدگاه‌ها در یک موقعیت می‌باشد. یکی از مهمترین عوامل در مدیریت اثربخش فرآیندهای سازمانی، شناسایی نیازهای ذی‌نفعان است که می‌توان این ذی‌نفعان را به دو گروه عمده ذی‌نفعان درون‌سازمانی و برون‌سازمانی تقسیم نمود. این تقسیم‌بندی که در شکل ۲- نشان داده شده است، در ادامه توضیح داده می‌شود.

ذی‌نفعان برون‌سازمانی: در رابطه با مسایل مربوط به خودکفایی گندم، می‌توان از مردم (به عنوان مصرف کنندگان نان)، نانوایان (به عنوان مصرف‌کننده آرد)، کارخانجات آردسازی، کارخانجات صنعت شربتی‌سازی، صنعت دامپروری (به عنوان مصرف‌کننده محصولات جانبی گندم همچون سبوس و غیره) به عنوان ذی‌نفعان برون‌سازمانی نام برد.

ذی‌نفعان درون‌سازمانی: در رابطه با مسایل مربوط به خودکفایی گندم، می‌توان از وزارتخانه جهادکشاورزی به طور عام و معاونت زراعت و معاونت آموزش و ترویج وزارت جهادکشاورزی به طور خاص، ادارات استانی جهادکشاورزی، شرکت مادر تخصصی بازرگانی دولتی ایران، شرکت‌های غله و بازرگانی مناطق ۱۴ گانه کشور به

عنوان متولی تهیه و توزیع آرد کشور، کشاورزان گندم کار، شرکت های تعاونی روستایی، بانک ها و مؤسسات مالی دخیل در امر گندم، آرد و نان، شرکت حمل و نقل بین المللی خلیج فارس به عنوان ذی نفعان درون سازمانی نام برد.

شکل-۲ ذی نفعان درون و برون سازمانی

باید خاطر نشان کرد که با توجه به اطلاعات به دست آمده ذی نفعان برون سازمانی در مسایل خودکفایی گندم نقش مستقیمی ندارند؛ بلکه این ذی نفعان تنها تحت تأثیر پیامدهای ناشی مسایل خودکفایی گندم قرار می گیرند. برای مثال، اگر نانوایان در نحوه پخت نان دقت نمایند و در مصرف آرد، آنرا به طور بهینه مصرف نمایند از ضایعات نان تولید شده توسط آنها کم خواهد شد و در نتیجه به سمت مقدار مصرف صحیح حرکت خواهیم نمود. و یا اگر کارخانجات آردسازی که امروزه بخش اعظمی از گندم خریداری شده توسط دولت را نگهداری می کنند، در امر نگهداری بتوانند با استفاده از روش های صحیح و به روز به سمت مکانیزاسیون حرکت کنند، می توانند نقش مهمی در راستای خودکفایی در تولید گندم داشته باشد.

بنابراین از میان ذی نفعان درون و برون سازمانی، سه دیدگاه غالب در مورد مسایل خودکفایی گندم وجود دارد که هر سه دیدگاه جزء ذی نفعان درون سازمانی محسوب می شوند که نقش اصلی و مستقیمی در خودکفایی گندم ایفا می کنند. این سه دیدگاه عبارتند از :

دیدگاه مدیران و معاونان ارشد: از میان مدیران سازمانی رئیس، مدیران و معاونان وزرات جهاد کشاورزی، معاونت زراعت و آموزش و ترویج کشاورزی نقش مستقیمی در خودکفایی دارند. این گروه نگاه جامع و گسترده‌تری نسبت به مسائل و پیامدهای آن دارند.

در ادامه، توضیحات مفصلی در مورد نگرش‌ها و جهان‌بینی‌های این سه گروه درباره مسایل خودکفایی گندم ارائه خواهیم داد. در واقع، پس از پایان این مرحله، W های سیستم شناخته می‌شود و تصویر غنی شده از سیستم به‌دست می‌آید (سیاندان^۱، ۲۰۰۵). تصویر غنی شده از مسئله خودکفایی گندم در شکل ۳- نشان داده شده است.

۲- اجرای تحلیل یک (مداخله)

تحلیل یک (مداخله) این پژوهش عبارتست از :

کارفرما؛ فرد یا گروهی از افراد هستند که باعث شکل‌گیری مداخله می‌شوند. در واقع، کسانی هستند که بدون آنها تحقیقی صورت نمی‌گیرد. در این تحقیق، کارفرما وزارت جهاد کشاورزی است.

^۱ . Siauand Tan

مجری؛ فرد یا گروهی از افراد هستند که می‌خواهند چاره‌ای برای مسئله پیدا کنند. در این تحقیق، مجری وزارت جهاد کشاورزی است.

صاحبان موضوع؛ افرادی هستند که به وسیله موقعیت و نتایج حاصل از تلاش در راستای بهبود آن موقعیت تحت تأثیر قرار گرفته و یا با آن مرتبط هستند. در این تحقیق، صاحبان موضوع، وزارت جهاد کشاورزی و سایر ذی‌نفعانی هستند که قبلاً به آنها اشاره شد.

۳- اجرای تحلیل دو (اجتماعی)

در این پژوهش، نقش‌ها، هنجارها و ارزش‌ها در تحلیل دو (اجتماعی) عبارتند از :
نقش‌ها؛ موقعیت‌های اجتماعی هستند که نشان‌گر تفاوت بین اعضای یک گروه یا سازمان هست. نقش‌ها در این وزارتخانه کاملاً رسمی تعریف شده است و شامل مدیرکل، رؤسا و معاونان ادارات و کارشناسان است.
هنجارها؛ رفتارهای مورد انتظار در ارتباط با نقش‌ها هستند. از آنجا که فرهنگ حاکم در وزارتخانه از نوع فرهنگ سنتی است، از تمامی کارکنان این سازمان انتظار می‌رود که از قوانین و مقررات سازمانی پیروی نمایند.
ارزش‌ها؛ معیارهایی هستند که به وسیله آنها در مورد رفتارهای هر نقش قضاوت می‌شود. با توجه به شناسایی‌های صورت گرفته در این پژوهش، قانون‌محوری، دانش‌محوری، مشارکت‌محوری و ارباب‌رجوع‌محوری از جمله ارزش‌های موجود در وزارت جهاد کشاورزی است.

۴- اجرای تحلیل سه (سیاسی)

بعد از مصاحبه‌های مکرر با نمونه آماری پژوهش، به این نتیجه رسیدیم که قدرت تصمیم‌گیری در وزارت جهاد کشاورزی اغلب از جایگاه افراد در ساختار رسمی سازمان نشأت می‌گیرد و مبین اختیارات رسمی برای کنترل و استفاده از منابع سازمان است. در واقع، قدرت تصمیم‌گیری و خط‌مشی‌گذاری در این وزارتخانه از منصب سازمانی نشأت می‌گیرد و بر جایگاه رسمی فرد تکیه دارد. بر این اساس، می‌توان نتیجه گرفت قدرت تصمیم‌گیری و خط‌مشی‌گذاری بیشتر در دست مدیران ارشد است. بنابراین، باید هنگام ارائه تغییرات امکان‌پذیر، باید تغییراتی که از نظر مدیران ارشد وزارتخانه امکان‌پذیر است، پیشنهاد شود.

مرحله سه : استخراج تعاریف ریشه‌ای مربوط به سیستم

در نمونه آماری این پژوهش، سه نگرش کلی و متمایز در رابطه با مسایل خودکفایی گندم وجود داشت که ابتدا توسط فرمول PQR و سپس با استفاده از روش CATWOE به توسعه و تقویت تعریف ریشه‌ای از نقطه نظر هر دیدگاه می‌پردازیم.

۱- استفاده از فرمول PQR

در روش‌شناسی سیستم‌های نرم، فرمول PQR به شما این امکان را می‌دهد تا بتوانید تعریف ریشه‌ای را به صورت یک بیانیه بنویسید. این فرمول همیشه یک فعالیت هدفمند در حال مدل‌سازی را به صورت یک فرآیند تبدیلی که در آن بعضی از موجودیت‌ها به حالتی دیگر تبدیل می‌شوند شرح می‌دهد. فرمول PQR عبارت است از اجرای P (چه چیزی) ^۱ از طریق Q (چگونه) ^۲ جهت کمک برای نیل به R (چرا) ^۳. در واقع PQR پاسخ‌گویی به چه؟

^۱. Do

^۲. By

^۳. Achieve

چگونه؟ و چرا؟ است. (چکلند و پولتر، ۱۳۸۹؛ ۶۶). جدول ۲- عوامل تحلیل شده مسایل خودکفایی گندم را در جامعه آماری پژوهش نشان می‌دهد.

جدول ۲- عوامل تحلیل شده توسط روش PQR

نگرش‌ها فرمول PQR	مدیران و معاونان	کارشناسان ترویج	کشاورزان گندم‌کار
چه چیزی (P)	خودکفایی در تولید گندم	انتقال طرح خودکفایی به کشاورزان	انتقال طرح خودکفایی به مزرعه
چگونه (Q)	جلسات توجیهی- برگزاری همایش و سمینار	آموزش	تجربه‌های جمعی
چرا (R)	برای عملیاتی نمودن سیاست‌های خودکفایی	به‌کارگیری سیاست‌های خودکفایی در عمل	افزایش انگیزه و انجام وظایف

تعریف ریشه‌ای اولیه یک: وزارت جهاد کشاورزی به دنبال برگزاری جلسات توجیهی برای کارشناسان و کشاورزان در جهت عملیاتی نمودن سیاست‌های خودکفایی گندم است (دیدگاه مدیران و معاونان).
تعریف ریشه‌ای اولیه دو: وزارت جهاد کشاورزی به دنبال استفاده از آموزش برای کشاورزان در جهت به‌کارگیری سیاست‌های خودکفایی گندم در عمل است (دیدگاه کارشناسان ترویج و آموزش کشاورزی).
تعریف ریشه‌ای اولیه سه: این وزارتخانه به دنبال ایجاد تجربه‌های جمعی در میان کشاورزان در جهت افزایش انگیزه و انجام وظایف‌شان است.

۲- استفاده از روش CATWOE

همان‌طور که عنوان شد، تعاریف ریشه‌ای یک متن کوتاه یا بیانیه‌ای هستند که گویای ایده‌ای می‌باشند که آن سیستم در بنیادی‌ترین شکل خود داراست؛ بنابراین لازم است علاوه بر فرآیند تحولی (T) و جهان‌بینی ویژه‌ای (W) که تحول مورد نظر را معنی‌دار می‌نماید، بهتر است به این نکته نیز توجه نماید که چه کسانی می‌توانند مانع تحول شوند (O)، چه کسانی می‌توانند تحول را تسهیل نمایند (A)، چه کسانی ممکن است تحت تأثیر تحول قرار بگیرند (C)، و در نهایت کدام محدودیت‌های محیطی (O) ممکن است فعالیت‌ها و اقدامات را با محدودیت روبرو نماید (جکسون، ۲۰۰۳؛ ۱۹۳). با توجه به مصاحبه‌های صورت گرفته، در ادامه این شش عنصری را که باید در هر تعریف ریشه‌ای مد نظر قرار بگیرند را از نقطه نظر هر سه دیدگاه استخراج نمودیم که در جدول ۳- نشان داده شده است. در ادامه آن، تعاریف ریشه‌ای توسعه یافته را مبتنی بر این جدول سازماندهی می‌کنیم.

جدول ۳- تعاریف ریشه‌ای تحلیل شده به وسیله روش CATWOE

تعاریف ریشه‌ای تحلیل CATWOE	RD ₁	RD ₂	RD ₃
مشتریان (C)	وزارت جهاد کشاورزی	وزارت جهاد کشاورزی، کارشناسان ترویج، گندم‌کاران	کارشناسان ترویج، گندم‌کاران
بازیگران (A)	وزارت جهاد کشاورزی	وزارت جهاد کشاورزی، کارشناسان ترویج، گندم‌کاران	کارشناسان ترویج، گندم‌کاران
تبدیل (T)	جلسات توجیهی	آموزش	تجربه‌های جمعی
جهان‌بینی (W)	برای عملیاتی نمودن سیاست‌های خودکفایی	به‌کارگیری سیاست‌های خودکفایی در عمل	افزایش انگیزه و انجام وظایف
مالک سیستم (O)	وزارت جهاد کشاورزی	وزارت جهاد کشاورزی	وزارت جهاد کشاورزی

محدودیت‌های محیطی (E)	بودجه ناکافی	حجم بالای کار، عدم حمایت مدیریت ارشد، عدم استقبال کشاورزان	دشواری در برقراری ارتباط با کارشناسان، سطح پایین تحصیلات، ضعف مالی
--------------------------	--------------	--	--

تعریف ریشه‌ای توسعه یافته یک: وزارت جهاد کشاورزی به دنبال برگزاری جلسات توجیهی برای کارشناسان و کشاورزان است تا به این ترتیب برای عملیاتی نمودن سیاست‌های خودکفایی و به کارگیری سیاست‌های خودکفایی در عمل اقدام نمایند؛ اما عدم وجود بودجه لازم می‌تواند از مهم‌ترین موانع موجود در این راستا باشد (دیدگاه مدیران و معاونان).

تعریف ریشه‌ای توسعه یافته دو: وزارت جهاد کشاورزی به دنبال استفاده از آموزش برای کشاورزان در جهت به کارگیری سیاست‌های خودکفایی گندم در عمل است، تا بتوانند سیاست‌های تبیین شده درباره خودکفایی گندم را عملیاتی کنند؛ اما حجم بالای کار، عدم حمایت مدیریت ارشد و عدم استقبال کشاورزان از برنامه‌های آموزشی از مهمترین محدودیت‌های این امر می‌باشد (دیدگاه کارشناسان ترویج و آموزش کشاورزی).

تعریف ریشه‌ای توسعه یافته سه: وزارت جهاد کشاورزی به دنبال ایجاد تجربه‌های جمعی در میان کشاورزان در جهت افزایش انگیزه و انجام وظایف‌شان است؛ اما دشواری در برقراری ارتباط با کشاورزان، سطح پایین تحصیلات و ضعف مالی از موانع اصلی در این راستا محسوب می‌شود (دیدگاه کشاورزان گندم‌کار).

مرحله چهار: استخراج مدل‌های مفهومی

در این مرحله همان‌طور که قبلاً هم اشاره شد هر تعریف ریشه‌ای منجر به یک مدل مفهومی می‌شود. همچنین همان‌طور که در ادبیات موضوع نیز اشاره شد، روش‌شناسی سیستم‌های نرم در فاز مدل‌سازی مفهومی با کمبودهایی روبرو است با این حال، برای استخراج مدل‌های مفهومی، ابتدا مفاهیم و متغیرهای اثر گذار بر مسئله شناسایی می‌شود. در این راستا، ابتدا به بررسی پیشینه تحقیق و ادبیات از مقالات، مجلات، گزارشات تحقیقی، مدارک و اسناد موجود در خصوص مسایل خودکفایی گندم و مصاحبه با کارشناسان پرداخته شد و یک لیست اولیه از عوامل مؤثر در مسایل خودکفایی گندم مورد بررسی قرار گرفت و به هر یک از کارشناسان ارائه شد تا مورد تأیید قرار گیرد و در صورت لزوم مواردی حذف یا اضافه گردد. جدول-۴ لیست متغیرهای مرتبط با مسایل مربوط به خودکفایی در تولید گندم را نشان می‌دهد.

جدول-۴ لیست متغیرهای مرتبط با مسایل خودکفایی گندم

ردیف	متغیرها
۱	سیاست حمایتی از خودکفایی در تولید گندم
۲	برگزاری سمینارها و همایش‌های مختلف در جهت تبیین سیاست‌های خودکفایی گندم
۳	تأکید وزارت جهاد کشاورزی بر خودکفایی در تولید گندم
۴	اطمینان از تمرکز سیاست‌های خودکفایی گندم بر نیازهای اساسی کشاورزان
۵	تخصیص بودجه لازم برای خودکفایی در تولید گندم
۶	حرکت به سمت تولید نان‌های صنعتی جهت کاهش ضایعات در مصرف نان
۷	وجود واحد آموزش کارآمد
۸	برگزاری جلسات توجیهی
۹	تسهیلات مالی به کارخانجات آردسازی در راستای نگهداری بهینه گندم
۱۰	سیاست‌های تشویقی هم برای کارشناسان ترویج و آموزش و هم برای کشاورزان
۱۱	فرهنگ‌سازی برای مصرف صحیح نان
۱۲	به کارگیری کشاورزان موفق و باتجربه به عنوان کارشناس در کنار کارشناسان آموزش و ترویج

۱۳	توجه به اوضاع جوی برای کشت گندم
۱۴	رفع بی‌اعتمادی مبتنی بر بی‌توجهی به نظرات کشاورزان در فعالیتهای مربوطه
۱۵	مدنظر قرار دادن منابع زیرزمینی آبی کشور
۱۶	زمان بر بودن عملیاتی شدن کامل سیاست‌های خودکفایی گندم
۱۷	توجه به وضعیت اقتصاد کشاورزان در راستای پذیرش نوآوری و مشارکت آنها
۱۸	استفاده از فناوری‌های نوین در راستای کاهش مخاطرات تولید گندم
۱۹	توجه به ویژگی‌های شخصی و حرفه‌ای گندم‌کاران
۲۰	بهره‌وری آب
۲۱	اهمیت نقش شرکت‌های تعاونی روستایی در فرآیند خودکفایی گندم
۲۲	عملیات به‌زراعی و به‌زادی گندم
۲۳	آگاهی کشاورزان از طرح‌های خودکفایی گندم
۲۴	در نظر گرفتن تسهیلات مالی برای کشاورزان در راستای افزایش سطح مکانیزاسیون کشت
۲۵	بهبود حاصلخیزی خاک
۲۶	در نظر گرفتن نقش کارخانجات آردسازی و شرکت‌های حمل‌ونقل گندم و آرد در چرخه خودکفایی گندم
۲۷	پیشگیری از ضایعات مزرعه
۲۸	محوریت قرار دادن قیمت و نحوه خرید تضمینی گندم
۲۹	بسیج امکانات و منابع انسانی دخیل در طرح خودکفایی گندم
۳۰	ایجاد توازن در الگوی کشت

مرحله پنج : مقایسه مدل‌های مفهومی با دنیای واقعی

در عمل چندین راه برای پرسش از موقعیت نوپدید وجود دارد. اما طرح سوال، رایج‌ترین روش مورد استفاده است. که مبانی این روش در بخش انتخاب تعاریف ریشه‌ای شرح داده شد. چنان که در جدول-۴ اشاره شد، با بررسی پیشینه تحقیق و ادبیات موضوع و مصاحبه با کارشناسان، ۳۰ متغیر اثرگذار بر مسئله شناسایی شد. طبق مدل‌های به‌دست آمده و با توجه به مصاحبه‌های مکرر در گروه‌های کانونی، از بین ۳۰ متغیر، ۱۸ متغیر اصلی شناسایی شدند که نسبت به سایر متغیرها بیشتر مورد تأکید دیدگاه‌ها بودند که در جدول-۵ نشان داده می‌شود.

جدول-۵ لیست متغیرهای اصلی و مورد تأکید در مسایل خودکفایی گندم

ردیف	متغیرها
۱	سیاست حمایتی از خودکفایی در تولید گندم
۲	تأکید وزارت جهادکشاورزی بر خودکفایی در تولید گندم
۳	تخصیص بودجه لازم برای خودکفایی در تولید گندم
۴	برگزاری سمینارها و همایش‌های مختلف در جهت تبیین سیاست‌های خودکفایی گندم
۵	وجود واحد آموزش کارآمد
۶	برگزاری جلسات توجیهی
۷	سیاست‌های تشویقی هم برای کارشناسان ترویج و آموزش و هم برای کشاورزان
۸	به‌کارگیری کشاورزان موفق و باتجربه به عنوان کارشناس در کنار کارشناسان آموزش و ترویج
۹	رفع بی‌اعتمادی مبتنی بر بی‌توجهی به نظرات کشاورزان در فعالیتهای مربوطه
۱۰	اطمینان از تمرکز سیاست‌های خودکفایی گندم بر نیازهای اساسی کشاورزان
۱۱	زمان بر بودن عملیاتی شدن کامل سیاست‌های خودکفایی گندم
۱۲	توجه به وضعیت اقتصاد کشاورزان در راستای پذیرش نوآوری و مشارکت آنها

۱۳	توجه به ویژگی‌های شخصی و حرفه‌ای گندم‌کاران
۱۴	آگاهی کشاورزان از طرح‌های خودکفایی گندم
۱۵	اهمیت نقش شرکت‌های تعاونی روستایی در فرآیند خودکفایی گندم
۱۶	محوریت قرار دادن قیمت و نحوه خرید تضمینی گندم
۱۷	در نظر گرفتن تسهیلات مالی برای کشاورزان در راستای افزایش سطح مکانیزاسیون کشت
۱۸	در نظر گرفتن نقش کارخانجات آردسازی و شرکت‌های حمل‌ونقل گندم و آرد در چرخه خودکفایی گندم

در ادامه، برای هر یک از این ۱۸ متغیر اصلی جدول مقایسه‌ای تشکیل داده شد و برای هر یک از این مفاهیم فعالیت‌هایی تعریف شده است. برای نمونه، "سیاست‌های حمایتی وزارت جهاد کشاورزی از طرح‌های خودکفایی گندم در راستای تولید بهینه" از جمله عوامل تأثیرگذار در خودکفایی گندم است. وزارت جهاد کشاورزی با تعیین راهبردهایی در جهت دانش محور بودن مراحل مختلف تولید گندم و نیز در نظر گرفتن سیاست‌های تشویقی برای انجام فعالیت‌های در راستای تولید بهینه، می‌تواند تأثیر زیادی در این امر داشته باشد و نقش به‌سزایی در جهت دانش محور بودن مراحل مختلف تولید گندم ایفا نماید که در جدول ۶- نمایان است.

جدول مقایسه ای-۶ سیاست حمایتی وزارت جهادکشاورزی در راستای تولید بهینه

سیاست حمایتی وزارت جهادکشاورزی در راستای تولید بهینه		
۱	فعالیت	سیاست‌های حمایتی وزارت جهادکشاورزی
۲	وجود دارد	بله
۳	مکانیزم موجود	وزارت جهادکشاورزی در راستای تولید بهینه گندم به منظور دستیابی به خودکفایی در گندم، هر ساله یکسری سیاست‌های حمایتی مانند افزایش قیمت خرید تضمینی و غیره را در دستور کار خود قرار می‌دهد.
۴	مقیاس عملکرد	مقایسه سیاست‌های حمایتی نسبت به سال قبل
۵	تغییر پیشنهادی	افزایش سیاست‌های حمایتی در راستای منافع کشاورزان و دانش‌محور نمودن آنها

مراحل شش و هفت: تعریف تغییرات مطلوب و امکان پذیر و انجام یک اقدام

مقایسه‌های مرحله پنج، مجموعه‌ای از توصیه‌ها را برای تغییر به دست می‌دهد که می‌توان آنها را به عنوان مطلوب مورد بحث قرار داد. یک تغییر خاص ممکن است به نظر تحلیل‌گر منطقی برسد؛ اما برای مدیری که تجربه خاصی در مورد آن موضوع داشته و با ارتباطات خاص و سیاست‌های داخلی آن آشناست، ممکن است غیرمنطقی باشد. برای منتج کردن تغییرات قابل اجرا، لازم است که تغییرات دو معیار لازم را داشته باشند. باید براساس تحلیل سیستم‌ها مطلوب و هم چنین باید از لحاظ فرهنگی عملی باشد تا بتواند به عنوان راه‌حل به مدیران ارائه شود. بنابراین در این مرحله برای اطمینان از ایجاد یکپارچگی و هماهنگی در مذاکرات، دو سؤال به صورت زیر مطرح شده است که عبارتند از:

(۱) آیا ایجاد تغییرات بالقوه از نظر منطقی مطلوب می‌باشد؟

(۲) آیا از نظر فرهنگی امکان‌پذیر است؟

مطلوبیت اهمیت دارد؛ چرا که موفقیت یک ایده، نیازمند تعهدی است که در پشت اجرای آن وجود دارد و از نظر فرهنگی باید امکان‌پذیر باشد تا مطمئن باشیم که این تغییرات بالقوه ارزش پیگیری را دارند. در این مرحله ابتدا به تغییرات مطلوب اشاره می‌نماییم و از آنجا که تغییرات ممکن است در ساختار، فرآیندها و یا تغییر در نگرش‌ها صورت پذیرد، تغییرات مطلوب را در قالب این سه نوع تغییر طبقه‌بندی نموده، سپس آن دسته از

تغییراتی که با توجه به تحلیل دو (فرهنگی) که در مرحله اول صورت پذیرفت، از لحاظ فرهنگی در وزارت جهاد کشاورزی امکان پذیر نیستند را نام می‌بریم:

۱- تغییرات مطلوب در ساختار

- در نظر گرفتن جایگاه ویژه‌ای به شرکت‌های تعاونی روستایی در سیاست‌ها و طرح‌های خودکفایی گندم؛
- در نظر گرفتن جایگاه ویژه‌ای برای بانک‌ها و مؤسسات مالی و اعتباری در سیاست‌ها مربوط به طرح‌های خودکفایی گندم؛
- در نظر گرفتن جایگاه ویژه‌ای به کارخانجات آردسازی و شرکت‌های حمل‌ونقل گندم و آرد در سیاست‌ها و طرح‌های مربوط به خودکفایی تولید گندم با توجه به اهمیت نقش آنها در چرخه تولید و مصرف گندم و آرد.
- کاهش از قوانین و مقررات بوروکراتیک و انعطاف‌پذیری بیشتر آنها در فرآیند چرخه تولید گندم.

۲- تغییرات مطلوب در فرآیند

- استفاده از مجموعه‌ای از سیاست‌های حمایتی مانند افزایش قیمت خرید تضمینی و غیره به منظور دستیابی به خودکفایی در تولید گندم؛
- اقداماتی در راستای تبیین سیاست‌های همچون تخصیص بودجه مازاد در جهت دانش‌محور نمودن در تمامی سطوح فرآیندهای مرتبط با طرح‌های خودکفایی گندم؛
- تخصیص بودجه و اعتبارات لازم برای سیاست‌های تبیین شده خودکفایی گندم؛
- برگزاری سمینارها و کنفرانس‌های مختلف با مشارکت کشاورزان و کارشناسان ترویج و آموزش کشاورزی؛
- ایجاد واحدهای آموزش کارآمد با مشارکت و نظرخواهی از کشاورزان و شرکت‌های تعاونی روستایی؛
- برگزاری جلسات توجیهی متعدد در طول سال و تأکید بیشتر بر یادگیری عملی نسبت به یادگیری تئوریک؛
- ارائه سیاست‌های تشویقی متنوع برای افزایش انگیزه در کشاورزان مانند ارائه تقدیرنامه‌های مورد و سایر تشویق‌های مادی و معنوی به کشاورزان و کارشناسان ترویج و آموزش کشاورزی؛
- استفاده و به‌کارگیری از کشاورزان موفق و باتجربه به عنوان کارشناس در کنار کارشناسان ترویج و آموزش؛
- در راستای تمرکز بر نیازهای اساسی کاورزان در سیاست‌گذاری، اطمینانی حاصل شود؛ برای نمونه مشوق‌هایی به صورت یارانه‌ای برای آنها در نظر گرفته شود؛
- شرح دقیق طرح‌های خودکفایی گندم و اطلاع‌رسانی‌های لازم صورت بگیرد تا زمان‌بر بودن رسیدن به مرز تولید در حد خودکفایی به کشاورزان اطلاع‌رسانی شود؛
- به منظور پذیرش نوآوری و مشارکت کشاورزان برخی تسهیلات مالی ویژه‌ای برای آنها مد نظر قرار گیرد؛
- در راستای رفع برخی ناهماهنگی‌ها و نارضایتی‌هایی که در نحوه خرید تضمینی گندم توسط کشاورزان صورت می‌گیرد، ضرورت دارد تا قیمت و نحوه خرید تضمینی گندم محوریت سیاست‌ها و طرح‌های خودکفایی قرار بگیرد؛

۳- تغییرات مطلوب در نگرش

- رفع بی‌اعتمادی مبتنی بر بی‌توجهی به نظرات کشاورزان در فعالیتهای مرتبط با تولید گندم در راستای خودکفایی، به صورتی که سازوکاری تدوین شود که طی آن کشاورزان بتوانند نظرات خود را در راستای تولید بهینه اعلام کنند؛

- با استفاده از توجه به ویژگی‌های شخصی و حرفه‌ای کشاورزان در سیاست‌گذاری‌های مرتبط با خودکفایی در تولید گندم؛
 - فراگیر نمودن و گسترش فعالیت‌های اطلاع‌رسانی در زمینه طرح‌های خودکفایی گندم در تمامی نقاط کشور در راستای آگاهی کشاورزان و تغییر در نگرش آنها نسبت به خودکفایی در تولید گندم؛
- تمامی تغییرات فوق دارای مطلوبیت لازم هستند، همچنین همگی آنها از نظر فرهنگی نیز امکان‌پذیر هستند. وزارت جهاد کشاورزی یک سازمان کاملاً بوروکراتیک شناخته شده است که از ویژگی‌های آن رسمیت بسیار بالای آن و جاری بودن قوانین و مقررات مدون در تمامی وجوه سازمانی است. بنابراین ساده‌سازی و تسهیل قوانین به سادگی صورت نمی‌پذیرد.
- همچنین با شناسایی‌های انجام داده شده در این سازمان نشان می‌دهد که فرهنگ حاکم در این سازمان فرهنگی سنتی است و از اعضای سازمان انتظار می‌رود که از قوانین و مقررات پیروی کنند. در این سازمان برای انجام کارها از روشی مشخص و باثبات استفاده می‌شود و بر حفظ رویه سنتی در انجام کارها تأکید می‌شود. در واقع، همیشه از خط‌مشی‌ها و تجارب قبلی دنباله‌روی می‌شود و با چارچوب‌های از پیش تعیین شده تناسب دارد. بنابراین بهتر است تمامی کارشناسان ترویج کشاورزی در تمامی جلسات توجیهی مربوطه شرکت نموده تا آگاهی‌های لازم را در مورد پیامدهای اشتباهات ناخوسته کسب نمایند و درصدد کاهش این اشتباهات برآیند.
- بدین صورت تغییرات مورد نیاز برای بهبود مسایل مربوط به خودکفایی در تولید گندم در وزارت جهاد کشاورزی شناسایی و تعیین شد؛ که با توجه به ماهیت استراتژیک این تغییرات، امکان اجرای آن در طول محدوده زمانی این تحقیق وجود نداشته، پس تغییرات در دراز مدت می‌تواند قابل مشاهده باشد.

نتیجه‌گیری

یافته‌های این پژوهش، کار محققان قبلی را در حوزه مسایل مربوط به خودکفایی در تولید یک محصول استراتژیک همانند گندم توسعه بخشید. همان‌طور که عنوان شد، مدل نهایی برای تحلیل مسایل مربوط به خودکفایی در تولید گندم در جامعه آماری این پژوهش اجرا شد. در این تحقیق پس از بررسی‌های صورت گرفته در مراحل ابتدایی روش‌شناسی، دیدگاه‌های متفاوتی نسبت به مسئله استخراج گردید. سپس با استفاده از مصاحبات مکرر باز و نیمه ساختاریافته متغیرهای اساسی شناسایی شده و در نهایت با استفاده از جداولی به‌عنوان ابزار مقایسه، تغییرات مطلوب و امکان‌پذیر ارائه شدند.

به دلیل جدید بودن روش‌شناسی و مدل استفاده شده، منابع کم و نبود متخصص در دسترس، از موانع اولیه تحقیق بوده است که محقق زمان زیادی را صرف جستجو منابع و جمع‌آوری تئوری مربوط به روش‌شناسی و نحوه کاربرد آن در علوم مختلف نموده است. به علاوه، روش‌های تحلیلی و ترکیبی ابزار به‌کار رفته با سایر تحقیقات تفاوت داشته و محقق زمان زیادی را صرف فهم نحوه به کارگیری این روش‌ها نموده است.

از طرفی، برای تشکیل مدل مفهومی اولیه، نظرات خبرگان باید در سه حوزه مختلف مورد سنجش قرار می‌گرفت و نیاز به برگزاری جلسه با سه گروه از افراد بود. از آنجایی که اکثر این افراد از سطوح بالای سازمانی بودند، هماهنگی جلسه با آنان دشوار بود. از طرف دیگر، وزارت جهاد کشاورزی از پر مشغله‌ترین واحدهای سازمان به شمار می‌رود که کارکنان آن روزانه باید پاسخ‌گوی ارباب رجوع زیادی باشند. از این‌رو برگزاری جلسات و مصاحبه با آنها با محدودیت مواجه بود.

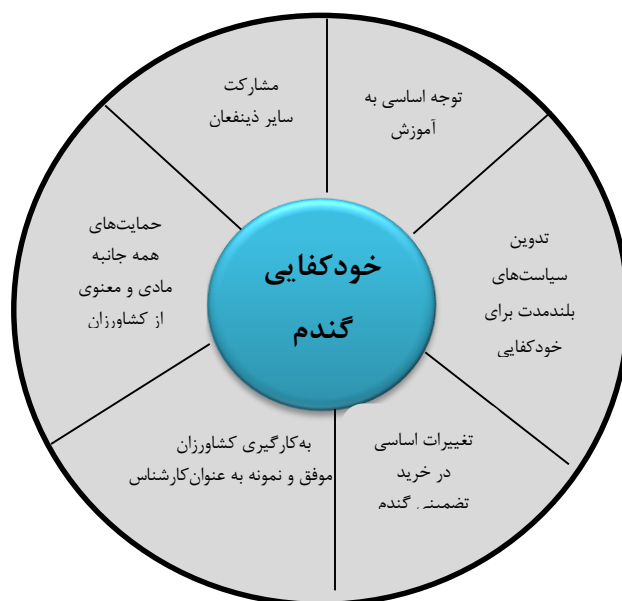
از محدودیت‌های دیگر این پژوهش می‌توان به عدم حمایت‌های لازم از پژوهش‌های این‌چنین اشاره کرد. متأسفانه امروزه علی‌رغم نیاز کشور به ارائه مطالعاتی که به نیازهای راهبردی همچون مطالعات در حوزه خودکفایی در تولیدات محصولات کشاورزی می‌پردازند. چنین پژوهش‌هایی به سختی از سوی ارگان‌ها و نهادهای مربوطه مورد حمایت‌های مادی و معنوی قرار می‌گیرند.

برای پاسخ به سؤال اصلی تحقیق (جناح‌های فکری تولیدات کشاورزی (مدیران، کارشناسان ترویج) در تحقق اقتصاد مقاومتی (خودکفایی گندم) دارای چه دیدگاه‌هایی هستند؟)، ابتدا به طور دقیق به مطالعه گام‌های روش‌شناسی سیستم‌های نرم و محدودیت‌های آن پرداختیم تا پس از آشکارسازی مشکلات آن، روش بهتری را جهت بررسی موضوع ارائه نماییم. پیشگامان توسعه روش‌شناسی سیستم‌های نرم، به کارگیری آن را در دنیای واقعی مفید می‌دانند.

با توجه به مطالب اشاره شده در بالا، ما روش‌شناسی سیستم‌های نرم را در مسایل مربوط به خودکفایی در تولید گندم به اجرا گذاشتیم. در ابتدا دینفعان مختلف درون سازمانی و برون سازمانی را در ارتباط با مسایل مربوط به خودکفایی در تولید گندم شناسایی کردیم و سپس سه دیدگاه اصلی در رابطه با این موضع را شناسایی کردیم و به تعاریف ریشه‌ای پرداختیم. پس از آن به مقایسه مدل‌های مفهومی با دنیای واقعی پرداخته شد و در انتها نیز تغییرات مطلوب و امکان‌پذیر را در جهت تسهیل خودکفایی در تولید گندم را ارائه دادیم.

برای پاسخ به سؤال فرعی اول (تعریف ریشه‌ای مسئله خودکفایی گندم از منظر جناح‌های فکری چیست؟)، رفت و آمدهای پی‌درپی به وزارت جهاد کشاورزی و مصاحبه‌های مکرر با آنها منجر به شناخت بیشتر وزارت جهاد کشاورزی گردید. سپس به طور تخصصی‌تر مصاحبه‌های مختلف با مدیران، کارشناسان ترویج و آموزش کشاورزی و کشاورزان گندم‌کار استان تهران انجام شد و منجر به شناسایی دغدغه‌های اصلی آنها در خصوص خودکفایی در تولید گندم شد. مطابق با یافته‌های به دست آمده، تعاریف ریشه‌ای از دیدگاه هر یک از جناح‌های فکری پژوهش به دست آمد. به طور کلی، عدم وجود سیاست‌های حمایتی اثربخش در وزارت جهاد کشاورزی، بودجه ناکافی برای خودکفایی در تولید گندم، آموزش ناکارآمد کشاورزان، عدم توجه به وضعیت اقتصادی و معیشتی کشاورزان، توجه ناکافی به اهمیت و جایگاه شرکت‌های تعاونی روستایی، کارخانجات آردسازی، نانوایان، شرکت‌های حمل‌ونقل گندم و آرد و صنوف مربوطه از جمله موانع و محدودیت‌های خودکفایی در تولید گندم در وزارت جهاد کشاورزی شناخته شد.

برای پاسخ به سؤال فرعی دوم (برای تحقق خودکفایی گندم در راستای اقتصاد مقاومتی چه الگوی مفهومی را می‌توان استخراج نمود؟)، ابتدا جناح‌های فکری درون سازمانی و برون سازمانی شناسایی شدند، سپس دیدگاه‌های مختلف مورد بررسی قرار گرفتند که در نهایت سه دیدگاه مدیران، کارشناسان ترویج و آموزش کشاورزی و کشاورزان گندم‌کار شناسایی گردید و تحلیل CATWOE انجام شد و فرآیند تبدیل که مهمترین عامل در این تحلیل است تشریح گردید. نمودار ۱- الگوی به دست آمده را که از دیدگاه هر سه گروه مورد مطالعه مشترک هست را در راستای خودکفایی گندم نشان می‌دهد.

نمودار-۱ الگوی به دست آمده از دیدگاه مشترک هر سه گروه در رابطه با خودکفایی گندم

برای پاسخ به سؤال فرعی سوم (چه راه‌هایی را برای بهبود مسائل خودکفایی گندم جهت تحقق اقتصاد مقاومتی می‌توان براساس SSM ارائه کرد؟)، در مرحله چهارم روش‌شناسی سیستم‌های نرم به استخراج مدل‌های مفهومی پرداخته شد. در این مرحله مفاهیم اصلی هر دیدگاه شناسایی شدند سپس نوع روابط بین این مفاهیم به وسیله کارشناسان مربوطه تعیین شد و در مرحله پنجم مدل‌های مفهومی با دنیای واقعی مقایسه گردید. برای انجام این کار با استفاده از مصاحبه‌های مکرر باز و نیمه ساخت‌یافته، ابتدا متغیرهای اصلی و مفاهیم اساسی مشخص شدند، سپس جداول مقایسه برای این متغیرها تشکیل گردید. در این جداول فعالیت، مکانیزم عملکرد، مقیاس عملکرد و تغییر پیشنهادی آورده شد و راه‌حل‌های پیشنهادی ارائه گردید. در نهایت، در مرحله آخر تغییرات مطلوب و امکان‌پذیر در قالب تغییرات ساختاری، فرآیندی و نگرشی (به عنوان پیشنهادات نظری) ارائه شد.

نتایج بررسی مسایل مربوط به خودکفایی در تولید گندم، این واقعیت را بار دیگر نمایان ساخت که برای رسیدن به یک خودکفایی پایدار، نیازمند آن هستیم که به مسایل مربوط به خودکفایی در تولید گندم با استفاده از روش‌های نوین علمی نگاه کنیم. این مطالعه در این راستا با یک روش علمی (روش‌شناسی سیستمی نرم) مسایل مربوط به خودکفایی گندم را مورد بحث و بررسی قرار داد. برخی پیشنهادها نیز در جهت حرکت به سمت وضعیت مطلوب در خصوص مسایل خودکفایی گندم ارائه شد. بنابراین، خودکفایی در تولید محصول راهبردی همچون گندم باید به صورت بلندمدت هدف‌گذاری شود. به عبارتی، سیاست‌ها و برنامه‌های تبیین شده برای دستیابی به یک خودکفایی پایدار باید در قالب برنامه‌های بلندمدت طرح‌ریزی شود.

منابع

- ازرقی، محمود، بررسی مسائل بخش کشاورزی در مسیر دستیابی به خودکفایی در محصولات اساسی، پاییز، ۱۳۹۳، بازیابی در دهم اسفند ۱۳۹۴، از قرارگاه شهید مصطفی احمدی روشن: www.roshan.bso.ir
- بحرینی، محمد، بهجت بهاروند، مهرداد نیک‌پی، مروری بر تاریخ اقتصاد مقاومتی در ایران. ۱۳۹۲

- پالوج، مجتبی؛ سعیدنیا، اسماعیل؛ جیران، علیرضا، جهاد، خودکفایی و امنیت غذایی، پایگاه اطلاع رسانی حوزه نمایندگی ولی فقیه در وزارت جهاد کشاورزی، تهران. (۱۳۹۴)
- پایگاه اطلاع رسانی حوزه، خودکفایی از منظر امام خمینی (ره)، بازیابی در ۱۳۹۵/۳/۲۵ به آدرس : <http://www.hawzah.net/fa/Magazine/View/4518/4551/0>
- جکسون، مایکل سی. تفکر سیستمی کل گرای خلاق برای مدیران. ترجمه: احمد وند، علی محمد و جاپلقیان، غلام. تهران: انتشارات جهان جام جم. ۱۳۹۳
- جولایی، رامتین؛ علیرضا، جیران، مزیت نسبی یا خود کفایی، مطالعه‌ای کاربردی در تعیین راهبرد تولید گندم در کشور، فصلنامه اقتصاد کشاورزی و توسعه، شماره ۶۲. ۱۳۸۷
- چکلند، پیترو و پولتر، جان. یادگیری برای عمل. مترجمین: مهرگان، محمد رضا و همکاران. تهران: انتشارات موسسه کتاب مهربان نشر. ۱۳۸۹
- حجازی، م. ح. تجزیه تحلیل مسائل سازمانی با استفاده از روش‌شناسی سیستم‌های نرم؛ مورد مطالعه واحد تحقیق و توسعه شرکت پالایش نفت شهید تندگویان تهران. ۱۳۹۱
- حسن‌زاده بحرینی، محمدحسین، اقتصاد مقاومتی راهکاری برای توسعه، مجله مشکوه، بهار، شماره ۱۱۸. ۱۳۹۲
- خوش چهره، محمد، اصل استراتژیک اقتصاد مقاومتی، ۱۳۹۱ قابلیت دسترسی در سایت اینترنتی تبیان به آدرس : <http://www.tebyan.net/newindex.aspx?pid=212705>
- دفتر حفظ و نشر آثار آیت‌الله خامنه‌ای، اقتصاد مقاومتی و حمایت از سرمایه ایران، ۱۳۹۱.
- رضایی، محسن، هدف از اقتصاد مقاومتی چیست؟، ۱۳۹۱ قابلیت دسترسی در سایت اینترنتی تبیان به آدرس : <http://www.tebyan.net/newindex.aspx?pid=218340>.
- سایت تبیان، اقتصاد مقاومتی در مقابل نقاط ضعف اقتصاد، ۱۳۹۱، قابلیت دسترسی در آدرس اینترنتی : <http://www.tebyan.net/newindex.aspx?pid=222302>.
- سایت اینترنتی www.indexmundi.com
- سایت اینترنتی فائو به آدرس : www.faostat.fao.org/site/339/default.aspx
- سایت اینترنتی www.trademap.com قابلیت دسترسی در مورخه ۱۳۹۵/۴/۱۳.
- طرح ملی خودکفایی گندم، وزارت جهاد کشاورزی، معاونت تولیدات گیاهی، دفتر غلات، حبوبات و نباتات علوفه‌ای. ۱۳۹۳
- قالیباف، محمدباقر؛ پیشگامی فرد، زهرا؛ افضل، رسول؛ حسینی، سید محمد، تحلیلی ژئوپلیتیکی بر محصولات راهبردی کشاورزی ایران (مطالعه موردی: گندم)، فصلنامه پژوهش‌های جغرافیای انسانی، دوره ۴۸، شماره ۱، بهار ۱۳۹۵.
- قالیباف، محمدباقر؛ حسینی، سید محمد، تبیین مخاطرات ناشی از سیاست‌های ناکارآمد خودکفایی بر منابع آبی در ایران، فصلنامه پژوهشی دانش مخاطرات، دوره ۱، شماره ۲، زمستان ۱۳۹۳، ص ۱۴۹-۱۶۷.
- مجمع تشخیص مصلحت نظام، بند هفت سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی ابلاغی مقام معظم رهبری، مصوب ۹۲/۱۱/۲۹.
- مقیمی، محمد؛ مبانی سازمان و مدیریت، تهران، انتشارات راه دان. ۱۳۹۳.

منابع انگلیسی

- Ahuja, M.K, Chudoba, K.M, Kacmar, C.J, Mcknight, D.H, George, J.F., IT road warriors: balancing work-family conflict, job autonomy, and work overload to mitigate turnover intentions, MIS Quarterly 31 (1), p. 1-17. 2007

- Allaby, Michael and Peter Bunyard. **the Politics of Self-Sufficiency**. Oxford: Oxford University Press, 1980. ISBN 0-19-217695-1. 1980
- Briguglio, S. System perspective of knowledge management, organizational learning, and organizational innovation. **Expert Systems with Applications**, 37(2), 1096-1103. 2011
- Checkland, P. The origin and nature of hard system thinking. **Journal of Applied.**
- Checkland, P. (1981). **Systems Thinking, Systems Practice**. John Wiley & Sons, Chichester. 1987
- Checkland, P.B., & Scholes, J. **Soft Systems Methodology in Action**. Wiley, Chichester, UK.
- Han, S. Park (1984), human needs and political development, Cambridge, especially in chapter 6. 1999
- Jackson MC . **System Thinking: Creative Holism for Managers**. Wiley, Chichester. 2003
- Jackson, F . 'The knowledge argument, diaphanousness, representationalism', in **Torin Alter and Sven Walter** (ed.), **Phenomenal concepts and phenomenal knowledge: new essays on consciousness and physicalism**, Oxford University Press, Oxford, pp. 52-64. 2006
- Jackson, M. **System approaches to management**. Kluwer academic publishers. 2002
- Mcmurry, K., & C. S. Kramer–Leblanc, “**Discussion Paper on Domestic Food Security**”, **Family Economics and Nutrition Review**, Vol. 11, Nos. 1 & 2, p. 49. 1998
- Siau K, Tan X . **Improving the Quality of Conceptual Modeling Using Cognitive Mapping Techniques**. **Data Knowl Eng** 55(3):343–365. 2005
- Siau K, Tan X . **Improving the Quality of Conceptual Modeling Using Cognitive Mapping Techniques**. **Data Knowl Eng** 55(3):343–365. 2005
- Siau K, Tan X . **Improving the Quality of Conceptual Modeling Using Cognitive Mapping Techniques**. **Data Knowl Eng** 55(3):343–365. 2005
- Wallenstein, P. **scarce Goods as Political Weapons: The Case of Food**, **Journal of Peace Research** 13: 277-98. 1979